

“पुस्तकांचे गाव” या योजनेचा विस्तार करणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन
मराठी भाषा विभाग

शासन निर्णय क्रमांक: पुगाव-२०२०/प्र.क्र.४८/भाषा-३

मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक

मंत्रालय, मुंबई - ४०००३२.

दिनांक: ०४ जानेवारी, २०२२

- वाचा :** १) शासन निर्णय क्र. पुगाव-२०१८/प्र.क्र.३७/२०१८/भाषा-३, दि.१३.९.२०१९
२) शासन निर्णय क्र. पुगाव-२०१८/प्र.क्र.३७/२०१८/भाषा-३, दि.१९.५.२०२१
३) मुख्य सचिव कार्यालयाकडून दि. २१.१२.२०२१ च्या पत्रान्वये प्राप्त झालेले
दि.१५.१२.२०२१ रोजीच्या मंत्रिमंडळ बैठकीचे कार्यवृत्त.

प्रस्तावना :

“हे ऑन वे” या वेल्स (इंग्लंड) मधील पुस्तकाच्या गावाच्या धर्तीवर “पुस्तकांचे गाव” ही संकल्पना अस्तित्वात आली. पुस्तकांचे गाव या योजनेचे आंतरराष्ट्रीय स्वरूप लक्षात घेऊन मराठी भाषेचा विकास, प्रचार, प्रसार व वाचन संस्कृतीची जोपासना व्हावी तसेच भाषेची आवड वाढावी या उद्देशाने “पुस्तकांचे गाव” ही संकल्पना आकारास आली. या अभिनव उपक्रमाचे उद्घाटन दि.४ मे, २०१७ रोजी करण्यात आले.

मराठी भाषेचा विकास, प्रचार व वाचन संस्कृतीची जोपासना व्हावी या दृष्टीने व मराठी भाषेचे संवर्धन करण्यासाठी तसेच पुस्तकाचे गाव हा उपक्रम व्यापक स्वरूपात राबविण्याच्या उद्देशाने सन २०१९-२० या वर्षापासून पुस्तकाचे गाव या योजनेस व या योजनेची भविष्यातील व्यापकता लक्षात घेऊन त्यासाठी स्वतंत्र लेखाशीर्ष उघडून निधीची तरतूद करण्यास संदर्भ क्र.१ च्या शासन निर्णयान्वये मान्यता देण्यात आली आहे. पुस्तकांचे गाव या योजनेची लोकप्रियता विचारात घेऊन विस्तार करताना पायाभूत सुविधांवरील खर्च कमी करून लोकसहभागातून तसेच मा. मुख्यमंत्री यांनी प्रत्येक जिल्ह्यात पुस्तकाचे गाव निर्माण करण्याबाबत केलेल्या घोषणेच्या अनुषंगाने या योजनेचा विस्तार करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

पार्श्वभूमी :

मराठी भाषेचा विकास, प्रचार, प्रसार व वाचन संस्कृतीची जोपासना व्हावी या दृष्टीने व मराठी भाषेचे संवर्धन करण्यासाठी तसेच प्रत्येक जिल्ह्याला पुस्तकाचे गाव या योजनेचा लाभ घेता येईल व त्यातून मराठी प्रचार प्रसाराचे उद्दीष्ट साध्य करता येईल ही बाब विचारात घेऊन “पुस्तकाचे गाव भिलार” ही योजना राज्य मराठी विकास संस्थे अंतर्गत स्वतंत्रपणे उपक्रम म्हणून राबविण्यास व पायाभूत सुविधांवरील खर्च कमी करून लोक सहभागातून पुस्तकाचे गाव योजनेची व्यापकता वाढविण्याच्या दृष्टीने तसेच मा. मुख्यमंत्री महोदयांनी केलेल्या घोषणेच्या अनुषंगाने प्रत्येक जिल्ह्यात एक पुस्तकांचे गाव सुरू करून योजनेचा विस्तार करणेबाबत संदर्भ क्र.३ अन्वये दि. १५.१२.२०२१ रोजीच्या मंत्रिमंडळ बैठकीत निर्णय घेण्यात आला आहे.

शासन निर्णय:-

पुस्तकाचे गाव विस्तार ही योजना व्यापक स्वरूपात सुरू करण्यासाठी खालील प्रमाणे शासन मान्यता देण्यात येत आहे :-

१. पुस्तकांचे गाव भिलार ही योजना राज्य मराठी विकास संस्थेच्या स्तरावर स्वतंत्रपणे उपक्रम म्हणून राबविण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.

२. सदर योजनेची व्यापकता वाढविण्याच्या दृष्टीने प्रत्येक जिल्ह्यात एक पुस्तकांचे गाव सुरु करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.
३. पुस्तकांचे गाव ही योजना विस्तारीत स्वरूपात सुरु करताना पहिल्या टप्प्यात पुस्तकाचे गाव विभागीय स्तरावर सहा महसुली विभागात सुरु करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे. दुसऱ्या टप्प्यात जिल्हा स्तरावर प्रत्येक जिल्ह्यात पुस्तकाचे गाव सुरु करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.
४. पुस्तकाचे गाव ही योजना विस्तारीत स्वरूपात सुरु करण्यासाठी येणाऱ्या वार्षिक अनावर्ती खर्च रु. १७५० लक्ष तथा वार्षिक आवर्ती खर्च रु. २२९ लक्ष अशा एकुण वार्षिक रु. १९७९ लक्ष इतक्या खर्चास मान्यता देण्यात येत आहे.

२. “पुस्तकांचे गाव” या योजनेचा “भिलार” व्यतिरिक्त इतर जिल्ह्यांत विस्तार करताना त्याचे स्वरूप, योजनेचे निकष, अटी व शर्ती पुढीलप्रमाणे असतील :-

योजनेचे स्वरूप :-

पुस्तकांचे गाव या योजनेची व्यापकता वाढविताना प्रत्येक जिल्ह्यात पुस्तकाचे गाव सुरु होणे असे योजनेचे स्वरूप आहे. पुस्तकाचे गाव या योजनेचा विस्तार करतांना प्रत्येक जिल्ह्यात गावाची निवड करणे, लोक सहभागाने, मराठी भाषेच्या अनुषंगाने वाचन संस्कृतीचे संवर्धन करण्यासाठी महाराष्ट्रातील देवस्थान, पर्यटन स्थळे आणि विविध अभियाना पुरस्कृत गावांपैकी ज्यांच्याद्वारे सकारात्मक प्रतिसाद प्राप्त होईल अशा गावांचा समावेश पुस्तकांचे गाव या विस्तारीत योजनेतर्गत करण्यात येईल. प्रत्येक जिल्ह्यात जे गाव निवडण्यात येईल त्या गावात सुरुवातीला किमान दहा दालने सुरु करण्यात येतील. या दालनासाठीचा आवर्ती व अनावर्ती खर्च शासनातर्फे देण्यात येईल.

योजनेचे निकष :-

- १) पर्यटनस्थळ/तीर्थक्षेत्र असलेले/ वाङ्मयीन चळवळ/ साहित्यिक वैशिष्ट्य अथवा अशाप्रकारचा लौकिक असलेले गाव/ ऐतिहासिक वारसा, ऐतिहासिक वैशिष्ट्ये असलेले गाव / केंद्र, राज्य संरक्षित स्मारक, कृषी पर्यटनाचे केंद्र असलेले गाव, पुस्तकांचा जास्त खप असलेले गाव.
- २) संत गाडगेबाबा पारितोषीक प्राप्त गावे, आदर्श गाव, तंटामुक्ती, पर्यावरण संवर्धन, स्वच्छता इ. संदर्भातील शासनाच्या अभियानांतर्गत शासनाच्या योजनेस पात्र / विजेती ठरणारी वैशिष्ट्यपूर्ण गाव, वाचनसंस्कृती विकासात योगदान देऊ इच्छिणारे गाव.
- ३) पोषक वातावरणात, निसर्ग संपन्नता, स्वच्छता, शांतता इत्यादी घटकांतील अधिकाधिक घटकांच्या संदर्भात अनुकूल गाव, वाचन संस्कृती असलेले गाव.
- ४) जिल्हाधिकारी यांनी प्राधिकृत केलेले गाव.

योजनेतील सहभागासाठी पात्र असण्यासाठी गावातील लोकांचा सहभाग व इच्छाशक्ती आवश्यक आहे.

योजनेच्या अटी व शर्ती :-

- १) पुस्तकांचे गाव, राज्यस्तरावर विस्तारित योजनेत जी मंडळे / देवस्थाने / ग्रामपंचायती तसेच स्थानिक स्वराज्य संस्था/दालन चालक सहभागी होणार आहेत, त्यांनी आपल्या गावासह कोणत्याही लाभाची अपेक्षा न करता सहभागी व्हावे तसेच यात लोकसहभाग असावा.
 - २) जी मंडळे / देवस्थाने / ग्रामपंचायती तसेच स्थानिक स्वराज्य संस्था/दालन चालक या योजनेत समाविष्ट होतील त्यांच्याकडे किमान २५० चौ. फुटाची किमान दहा दालने असावीत,
 - ३) जी जागा उपलब्ध करून देण्यात येणार आहे त्याबाबतचे दस्तऐवज सादर करणे आवश्यक आहे. जागा सुरक्षित असणे आवश्यक आहे.
 - ४) या जागेत भरपूर सूर्यप्रकाश, खेळती हवा असावी.
 - ५) पाणी, वीज आणि सार्वजनिक स्वच्छता यांची संबंधितांनी सोय करणे आवश्यक आहे.
 - ६) वाचकांसाठी पाण्याची / स्वच्छतागृहाची पुरेशी सोय करणे आवश्यक आहे.
 - ७) पुस्तकांची व दालनाची देखभाल, दुरुस्ती आणि इतर अनुषंगिक कामे याबाबतची जबाबदारी संबंधित दालन चालकाची असेल.
 - ८) उपलब्ध करून दिलेल्या जागेचे विद्युतदेयक, पाणीपट्टी, व्यवसायकर इ. शासकीय/निमशासकीय कर व इतर देयके अदा करण्याची जबाबदारी संबंधित दालन चालकाची असेल.
 - ९) जी मंडळे/देवस्थाने/ग्रामपंचायती/स्थानिक स्वराज्य संस्था/दालन चालक या योजनेत सहभागी होतील त्यांना राज्य मराठी विकास संस्थेसोबत करार करणे आवश्यक आहे.
 - १०) या योजनेतर्गत निवड झाल्यावर संबंधित मंडळे /ग्रामपंचायती/देवस्थाने तसेच स्थानिक स्वराज्य संस्था/दालन चालक यांनी प्रत्येक महिन्याला मासिक अहवाल राज्य मराठी विकास संस्थेला पाठविणे बंधनकारक आहे.
 - ११) भविष्यात योजनेची अंमलबजावणी योग्यरित्या न केल्यास संबंधित दालन चालकास सदर योजनेमधून वगळण्यात येईल.
 - १२) मराठी भाषा विभाग आणि राज्य मराठी विकास संस्थेने वेळोवेळी सुचविलेल्या सूचना तसेच नियमांचे पालन करणे बंधनकारक राहील.
३. शासनाच्या अटी व शर्ती तथा विहित कार्यपद्धतीनुसार आर्थिक वर्षाच्या सुरुवातीला अर्ज मागविण्यात येतील. राज्य मराठी विकास संस्थेकडून संबंधित दालनांची तपासणी करण्यात येऊन त्याबाबतचा अहवाल शासनास सादर करण्यात येईल.
४. शासनाकडे प्राप्त झालेल्या अहवालावर मा.मंत्री यांच्या अध्यक्षतेखाली खालीलप्रमाणे निवड समिती अंतिम निर्णय घेईल. सदर समिती खालीलप्रमाणे राहील :-

१.	मा. मंत्री, मराठी भाषा	अध्यक्ष
२.	मा. राज्यमंत्री, मराठी भाषा	उपाध्यक्ष
३.	प्रधान सचिव/सचिव, मराठी भाषा विभाग	सदस्य
४.	सह सचिव/उप सचिव, मराठी भाषा विभाग	सदस्य सचिव
५.	संचालक, राज्य मराठी विकास संस्था	सदस्य
६.	सचिव, महाराष्ट्र राज्य मराठी विश्वकोश निर्मिती मंडळ	सदस्य
७.	सचिव, महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळ	सदस्य
८.	गतवर्षी २७ फेब्रुवारी रोजी वि.दा. करंदीकर पुरस्कार प्राप्त व्यक्ती	सदस्य

उपरोक्त समिती पुस्तकांच्या गावातील दालनासाठी लागणाऱ्या पुस्तकांच्या निवडीचा देखील निर्णय घेईल. सदर योजनेतील गावांची संख्या वाढविणे किंवा कमी करणे तसेच दालनांची संख्या वाढविणे किंवा कमी करणे याचे अधिकार मा. मंत्री (मराठी भाषा) यांच्या अध्यक्षतेखालील उपरोक्त समितीला असतील.

५. योजनेसाठीचा आर्थिक भार :

१. अनावर्ती खर्च -

अनावर्ती खर्चाच्या बाबी पुढीलप्रमाणे आहेत :-

- १) पुस्तके
- २) फर्निचर (स्टील कपाटे, टेबल्स, खुर्च्या, आकर्षक छत्री)
- ३) दिशादर्शक पाट्या (गरजेनुसार), म्हणी, सुविचार, प्रसिद्ध साहित्यिकांची उद्धोधक वाक्ये,
- ४) सुशोभीकरण (रंगकाम, चित्रकाम इ. गरजेनुसार)

अनावर्ती खर्च थोडक्यात तपशील -

एका दालनासाठी खर्च	१० दालनासाठीचा खर्च	एकूण जिल्हे	एकूण खर्च
५.०० लक्ष	५०.०० लक्ष	३५	१७५०.०० लक्ष

अनावर्ती खर्च - एका दालनासाठी रु.५.०० लक्ष (प्रत्येक गावात किमान १० दालने असतील) एकूण ३५ जिल्ह्यांत १०५ दालनांसाठी १७५०.०० लक्ष इतका खर्च अपेक्षित आहे.

२. आवर्ती खर्च -

आवर्ती खर्चाच्या बाबी पुढीलप्रमाणे :-

- १) पुस्तकांची व दालनांची देखभाल.
- २) गावातील जबाबदारी घेणाऱ्या दालन चालकाला अथवा ग्रामपंचायतीला देखभाल दुरुस्तीसाठी अनुदान. (यातून संबंधित दालन चालक देखभालीसाठी मनुष्यबळाचे नियोजन करू शकेल.)

- ३) वातावरण निर्मितीसाठी आणि प्रसार - प्रसिद्धीसाठी येणारा खर्च.
- ४) प्रेरणा, दर्जा, गुणवत्ता टिकवण्यासाठीची शिबिरे, प्रशिक्षणे, समन्वय बैठका, वाङ्मयीन उपक्रम व अन्य प्रयत्न.
- ५) संबंधित माहितीचे व्यवस्थापन करणे.
- ६) वाचनप्रेरणा दिन, मराठी भाषा गौरव दिन, भाषा संवर्धन पंधरवडा इ. संभाव्य कार्यक्रमांचे आयोजन.
- ७) दालनात ठेवण्यासाठीच्या नोंदवहया व अभिप्राय वह्या.
- ८) राज्य मराठी विकास संस्थेला आवश्यक मनुष्यबळाचा खर्च.

अ) राज्य मराठी विकास संस्थेसाठी खालीलप्रमाणे पदे मानधन तत्वावर भरण्यासाठी खर्च :-

अ.क्र.	पद	संख्या	मासिक मानधन
१.	समन्वयक	१ पद	३५,०००/-
२.	डेटा ऑपरेटर	१ पद	२५,०००/-
३.	मदतनीस	१ पद	१५,०००/-
मानधनावरील एकूण वार्षिक खर्च			९.०० लक्ष

ब) प्रत्येक दालनासाठी देखभाल, दुरुस्ती व इतर अनुषंगिक कामासाठी वार्षिक रु.६०,०००/- इतके अनुदान देण्यात येईल. म्हणजे एकूण ३५० दालनांसाठी वार्षिक रु.२१०.०० लक्ष इतके अनुदान अपेक्षित आहे.

क) राज्य मराठी विकास संस्थेला प्रशिक्षणासाठी प्रवास भत्ता व भाषा प्रचार/प्रसार खर्च :-

अ.क्र.	आवर्ती खर्च बाबी	अपेक्षित खर्च
१	राज्य मराठी विकास संस्थेसाठी पदे मानधन तत्वावर भरण्यासाठी खर्च	९.०० लक्ष
२	३५० दालनासाठी देखभाल, दुरुस्ती व इतर अनुषंगिक कामासाठी वार्षिक खर्च	२१०.०० लक्ष
३	राज्य मराठी विकास संस्थेला राज्यभर प्रशिक्षणासाठी, भाषा प्रचार/प्रसारासाठी व प्रवासासाठी खर्च (सदर बाबीचा वाढीव खर्च योजनेच्या विस्तारानुसार अर्थसंकल्पित करण्यात येईल)	१०.०० लक्ष
एकूण वार्षिक आवर्ती खर्च		२२९.०० लक्ष

एकूण वार्षिक आवर्ती व अनावर्ती खर्च:-

अ.क्र.	बाबी	अपेक्षित खर्च
१	एकूण वार्षिक अनावर्ती खर्च	१७५०.०० लक्ष
२	एकूण वार्षिक आवर्ती खर्च	२२९.०० लक्ष
	एकूण वार्षिक आवर्ती व अनावर्ती खर्च	१९७९.०० लक्ष

पुस्तकांचे गाव या योजनेचा विस्तार करण्यासाठी वरील प्रमाणे एकूण वार्षिक आवर्ती व अनावर्ती रु.१९७९.०० लक्ष इतक्या खर्चास प्रशासकीय मान्यता देण्यात येत आहे.

६. राज्य मराठी विकास संस्थेतर्गत पुढील पदे कंत्राटी पद्धतीने मानधन तत्वावर भरण्यास शासन मान्यता देण्यात येत आहे:-

अ.क्र.	पदांचे नाव	पद संख्या
१.	समन्वयक	१
२.	डाटा ऑपरेटर	१
३.	मदतनीस	१
	एकूण	३

उपरोक्त तक्त्यामध्ये नमूद केल्यानुसार कंत्राटी पदे भरताना वित्त विभाग व सामान्य प्रशासन विभाग यांच्या वेळोवेळी निर्गमित केलेल्या नियमांचे अनुपालन राज्य मराठी विकास संस्थेने पालन करणे आवश्यक राहिल. तसेच ग्रामपंचायत स्तरावर काही स्वयंसेवक मिळवता येतील का याबाबत राज्य मराठी विकास संस्थेने आवश्यक ती कार्यवाही करावी. तसेच सदर पदांची कर्तव्ये व जबाबदाऱ्या संचालक, राज्य मराठी विकास संस्था यांनी निश्चित कराव्यात.

७. पुस्तकांच्या गावातील पुस्तकांच्या विविध दालनांना वाचक व पर्यटक मोठ्या प्रमाणावर भेट देत असतात. सदर योजनेचे वैशिष्ट्य लक्षात घेता पुस्तकांचे गाव भिलार येथे विविध साहित्यिक उपक्रम, साहित्य प्रकाशन, कार्यशाळा तसेच पुस्तक प्रकाशन कार्यक्रम, परिसंवाद, साहित्य जत्रा, मान्यवर साहित्यिकांचे साहित्यिक कार्यक्रमांचे आयोजन करण्यासाठी सदर व्यासपीठाचा उपयोग होण्यासाठी व्यापक स्वरूपात विविध उपक्रम राबविण्याची कार्यवाही राज्य मराठी विकास संस्थेने करावी.

८. पुस्तकाचे गाव या विस्तारीत योजनेची तरतूद (२२०५ ३६५३) - ३१ सहायक अनुदाने (वेतनेतर) या नवीन व स्वतंत्र लेखाशिर्षाखाली करण्यात येईल.

९. तसेच “पुस्तकांचे गाव - भिलार” ही योजना पूर्वीप्रमाणेच राज्य मराठी विकास संस्थेतर्गत उपक्रम म्हणून सुरू ठेऊन त्याचा वार्षिक खर्च (२२०५ ३२०५) - ३१ सहायक अनुदाने (वेतनेतर) या लेखाशिर्षाखाली सुरू ठेवण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.

१०. या योजनेची उद्दिष्टे साध्य होण्याच्या दृष्टीने अनिवार्य, अत्यावश्यक खर्च योग्य ती प्रक्रिया करून पार पाडून वित्त विभागाकडून वेळोवेळी देण्यात येणाऱ्या निर्देशांचे काटेकोरपणे पालन करण्यात यावे. तसेच संस्थेचे लेखापरीक्षण सनदी लेखापालांकडून प्रतिवर्षी करण्यात यावे व त्याचा अहवाल शासनास सादर करण्यात यावा.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०२२०१०५१०४२५८४०३३ असा आहे. हा आदेश डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(मिलिंद भ.गवादे)

सह सचिव, महाराष्ट्र शासन.

प्रत,

१. मा.राज्यपालांचे सचिव, राजभवन, मलबार हिल, मुंबई,
२. मा.मुख्यमंत्री यांचे अपर मुख्य सचिव / प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई,
३. मा.सर्व मंत्री यांचे खाजगी सचिव/स्वीय सहायक, मंत्रालय, मुंबई,
४. मा.सर्व राज्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव/स्वीय सहायक, मंत्रालय, मुंबई,
५. मा.विरोधी पक्षनेता, विधान सभा/विधान परिषद, महाराष्ट्र विधान मंडळ सचिवालय, मुंबई,
६. मा. मुख्य सचिव, मंत्रालय, मुंबई,
७. सर्व मंत्रालयीन विभागांचे अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/सचिव,
८. प्रबंधक, लोक आयुक्त आणि उप लोक आयुक्त कार्यालय, मुंबई,
९. महालेखापाल, महाराष्ट्र-१ (लेखापरीक्षा / लेखा व अनुज्ञेयता), मुंबई, नागपूर,
१०. महालेखापाल, महाराष्ट्र-२ (लेखापरीक्षा / लेखा व अनुज्ञेयता), मुंबई, नागपूर,
११. अधिदान व लेखाधिकारी, मुंबई,
१२. निवासी लेखा परीक्षा अधिकारी, मुंबई,
१३. सर्व मंत्रालयीन विभाग,
१४. सर्व विभागीय आयुक्त,
१५. सर्व जिल्हाधिकारी,
१६. सर्व जिल्हा परिषदांचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी,
१७. भाषा संचालक, भाषा संचालनालय, बांद्रा, मुंबई,
१८. अध्यक्ष / सचिव महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळ, मुंबई,
१९. अध्यक्ष / सचिव, महाराष्ट्र राज्य विश्वकोश निर्मिती मंडळ, मुंबई,
२०. संचालक / प्रशासकीय अधिकारी, राज्य मराठी विकास संस्था, मुंबई,
२१. मराठी भाषा विभाग / सर्व कार्यासने,
२२. निवड नस्ती (भाषा-३).